

Ks. Roman Pindel

List do Galatów w świetle niektórych analiz struktury literackiej

Tekst Papieskiej Komisji Biblijnej *Interpretacja Biblii w Kościele* mówi w sposób aprobujący o egzegetach stosujących metodę, którą wcześniej zwykło się nazywać „analizą struktury literackiej”, a sam dokument używa określenia „analiza retoryczna”¹. Odpowiedni fragment brzmi: „Inni egzegeci skupiają swą uwagę na specyficznych cechach biblijnej tradycji literackiej. Tradycja ta, zakorzeniona w kulturze semickiej, wykazuje wyraźne upodobanie do kompozycji symetrycznych, dzięki którym zostają ustalone relacje pomiędzy różnymi elementami tekstu. Badanie rozmaitych form paralelizmu i innych semickich elementów kompozycyjnych ma umożliwić lepsze poznanie struktury literackiej tekstu, a przez to dojście do lepszego zrozumienia ich przesłania” (IBK I.B.1)².

Badania poszukujące w Liście do Galatów różnych odmian paralelizmu i kompozycji symetrycznych³ na różnym poziomie zorganizowania tekstu prowadzone są od wielu lat i wciąż przynoszą różne, w tym i niewątpliwe, rezultaty. W pierwszej części

¹ Por. S. Hałas, *Analiza retoryczna*; [w:] *Z badań nad Biblią. Prace katedry Teologii i Informatyki Biblijnej Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie*, 2, Kraków 1998, 26–29.

² Tłum. D. Piekarz; [w:] *Z badań nad Biblią*, dz. cyt., 118.

³ W terminologii idę za systematyką zaproponowaną przez R. Meynet; por. R. Meynet, *L'analisi retorica*, (Biblioteca biblica 8), Brescia 1992, 161–169;

niniejszego artykułu omówimy próby znalezienia struktury obejmującej cały List lub dużych jego partii, a które podejmowane były w ostatnich dziesięciokach lat.

Struktury większych całości

W pierwszym rozdziale pracy A. Brunot, podejmującej różne zagadnienia literackie Listów Pawłowych, omawiane są dwa charakterystyczne dla tych Pism zjawiska: antytezy i symetria koncentryczna typu A B A'. Antytezy, które wyznaczają kierunek myśli w Liście do Galatów, autor tej monografii zestawia w pary: Prawo i wiara, obrzezanie i chrzest, życie cielesne i życie duchowe, owoce ciała i owoce ducha, śmierć i życie⁴. Symetria zaś koncentryczna według niego służyć ma Apostołowi precyzowaniu myśli. Po pierwszym przedstawieniu swojego stanowiska (A), podejmuje je więc Paweł głębiej i z większymi szczegółami (A'), ale dopiero po – a równocześnie także dzięki – oświetleniu uzyskanemu przez element centralny (B)⁵. Klasycznym przykładem jest druga część Listu do Galatów (2, 15 – 6, 10), w której Paweł broni duchowej wolności neofitów w Galacji⁶. Ta druga część Listu została podzielona przez A. Brunot w sposób następujący:

A (2, 15 – 4, 7) TEMAT: Nie ma wolności jak tylko w wierze

B (4, 8–31) ANTYTEZA: Czy chcecie wrócić do niewoli?

A' (5, 1 – 6, 10) POWTÓRZENIE TEMATU: Nie ma wolności jak tylko w Chrystusie

⁴ Owe antytezy nie są zdaniem tego autora zabiegiem literackim, ale odbiciem jego osobistych przeżyć i postrzegania przez niego rzeczywistości; por. Brunot A., *Le génie littéraire de saint Paul*, Paris 1955, 30-34.

⁵ Zdaniem A. Brunot pierwszym, który zwrócił uwagę na trójkowy rytm w Listach Pawła, był autor komentarza do Pierwszego Listu do Koryntian, J. Weiss; por. Brunot A., *Le génie littéraire de saint Paul*, dz. cyt., 41n.

⁶ Pierwsza część (Ga 1, 11 – 2, 14) obejmuje obronę Ewangelii Pawła.

Człon A zbudowany jest także na zasadzie symetrii koncentrycznej i obejmuje trzy elementy: *a* (Ga 2, 15–21), *b* (3, 1–25), *a'* (3, 26 – 4, 7). Na człon centralny (B) składa się triada: *a* (Ga 4, 8–11), *b* (4, 12–20), *a'* (4, 21–31). Wreszcie część C stanowią odpowiednio: *a* (Ga 5, 1), *b* (5, 2–12), *a'* (5, 13 – 6, 10)⁷. Element *a* (Ga 2, 15–21) z pierwszego członu (A) drugiej części Listu określa A. Brunot jako „transition entre les deux parties de l'épître” oraz punkt wyjścia dla pouczenia odnośnie do wolności duchowej⁸.

Bardzo wpływowym odnośnie do badań struktury literackiej Listu do Galatów okazał się artykuł J. Jeremiasa na temat paralelizmu w Listach Pawłowych, który rozpoczynał się od zakwestionowania powszechnie przyjętego wówczas twierdzenia, iż „chiazm jest w Nowym Testamencie czymś rzadkim”⁹. Cytowane zaś twierdzenie pochodziło z aktualnego wtedy wydania klasycznej już gramatyki Greki Nowotestamentalnej¹⁰.

J. Jeremias omawia różne miejsca z Listów Pawła i odkrywa schemat *a b / b' a'* na różnym poziomie zorganizowania tekstu (od pojedynczych słów do dużych bloków Księgi). Tego typu chiazm wskazuje jako klucz do zrozumienia całego Listu do Galatów. Jego zdaniem fundamentalny dla całego Listu chiazm (A B B' A') tworzy porządek, w jakim Apostoł umieszcza dwa zasadnicze wobec siebie zarzuty i dwie odpowiedzi. Na postawiony wcześniej zarzut (A), iż jego Ewangelia jest *κατὰ ἀνθρώπων* (Ga 1, 11) odpowiada w dalszej kolejności (A' – Ga 3, 1 – 6, 10). Na drugi z kolei zarzut (B), iż Ewangelię głoszoną przez siebie otrzymał *παρὰ*

⁷ Por. A. Brunot, *Le génie littéraire de saint Paul*, dz. cyt., 44n.

⁸ Por. tamże, 44, przyp. 1.

⁹ Por. Jeremias J., *Chiasmus in den Paulusbriefen*; [w:] *Abba. Studien zur neutestamentlichen Theologie und Zeitgeschichte*, Göttingen 1966, 276–290.

¹⁰ F. Blass, A. Debrunner, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1965¹² (§ 477). W najnowszym jednak wydaniu tej pozycji brak tego twierdzenia, a w bibliografii dotyczącej chiazmu w Listach Pawłowych na pierwszym miejscu jest wymieniony artykuł J. Jeremiasa; por. F. Blass, A. Debrunner, F. Rehkopf, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1990¹⁷ (§ 477), 407, przyp. 4.

ἀνθρώπου (Ga 1, 12), odpowiada bezpośrednio po jego przytoczeniu (B' – Ga 1, 13 – 2, 21)¹¹.

G. W. Hansen zauważa, że chiazm odkryty przez J. Jeremiasa podejmują i rozwijają w swoich badaniach zarówno J. C. Becker, jak i F. Mußner (*Der Galaterbrief*)¹². Ten ostatni w swoim Komentarzu powołuje się wyraźnie na obserwację J. Jeremiasa¹³ i przyjmując granice elementu B' (Ga 1, 13 – 2, 21) za J. Jeremiasem, czyni go pierwszym z trzech członów bloku określonego jako „Explikation” (Ga 1, 13 – 6, 10). Element A' (Ga 3, 1 – 6, 10), według granic zaproponowanych przez J. Jeremiasa, zatytułowany przez F. Mußnera „Das paulinische Evangelium nicht κατὰ ἀνθρώπων, sondern κατὰ τὴν γραφήν, został podzielony na dwa dalsze człony: II. (Ga 3, 1 – 5, 12) i III. (Ga 5, 13 – 6, 10).

Wyjątkowo „misterną” symetrię koncentryczną dla całości Listu do Galatów zaproponował J. Bligh¹⁴. Miałyby być ona zrealizowana na trzech poziomach¹⁵. Podstawowy chiazm dla całej Księgi obejmuje 9 sekcji z elementem centralnym (E):

- A Prolog (1, 1-12)
- B Sekcja autobiograficzna (1, 13 – 2, 10)
- C Usprawiedliwienie przez wiarę (2, 11 – 3, 4)
- D Argumenty z Pisma (3, 5-29)
- E Element centralny (4, 1-10)
- D' Argument z Pisma (4, 11-31)
- C' Usprawiedliwienie przez wiarę (5, 1-10)
- B' Sekcja moralna (5, 11 – 6, 11)
- A' Epilog (6, 12-18)

¹¹ Por. J. Jeremias, *Chiasmus in den Paulusbriefen*, dz. cyt., 285n.

¹² G. W. Hansen, *Abraham in Galatians, Epistolary and Rhetorical Contexts*, (JSNT.S 29), Sheffield 1989, 74n.

¹³ Por. F. Mußner, *Der Galaterbrief*, (HTKNT 9), Freiburg 1974, 77.

¹⁴ Propozycja została przedstawiona w dwóch pracach: J. Bligh, *Galatians in Greek. A Structural Analysis of Paul's Epistle to the Galatians with Notes on the Greek*, Detroit 1966; tenże, *Galatians. A Discussion of St. Paul's Epistle*, (Householder Commentaries 1), London 1970.

¹⁵ Por. J. Bligh, *Galatians in Greek*, dz. cyt., 3.

Przewidując zastrzeżenia, autor zaraz spieszy z wyjaśnieniem, w jaki sposób sekcja autobiograficzna (B) miałaby odpowiadać sekcji moralnej (B')¹⁶. W ramach tego samego Listu do Galatów J. Bligh ukazuje chiasm obejmujący trzy człony, którym później nadaje nazwę ze względu na ich charakter literacki:

- A Człon narratywny (Ga 1, 1 – 3, 4)
- B Człon argumentatywny (3, 5 – 4, 30)
- A' Człon hortatywny (4, 31 – 6, 18)¹⁷

W obrębie zaś każdego z tych członów miałby być chiasm złożony z trzech elementów. Tak np. drugi człon (B) obejmuje: *a* (3, 5–29), *b* (4, 1–10), *a'* (4, 11–31). Element centralny (*b*) członu B pokrywał się z elementem centralnym *E* (Ga 4, 1–10) z pierwszego poziomu symetrii koncentrycznej złożonej z 9 elementów. Ów element centralny (Ga 4, 1–10) ma znów stanowić symetrię o postaci: *A B C D E F G G' F' E' D' C' B' A'*. „Osia” tego elementu centralnego, a zarazem całego Listu miałaby być paralelizm obejmujący dwie frazy:

- G γενόμενον ὑπὸ νόμον, [4,4d]
- G' ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, [4, 5a]

Ten ostatni element tak ustrukturuwany¹⁸ uwzględnił już w swoim komentarzu J. B. Lightfoot¹⁹. O ile poszczególne konstrukcje chiastyczne w pracy J. Bligha, obejmujące mniejsze jednostki tekstu, zasługują na uwagę (np. w obrębie fragmentu Ga 3, 5–14), o tyle struktura całości zaraz prowokuje pytanie, czy celem ogromnego wysiłku Pawła byłoby budowanie konstrukcji podobnej do puzzli, a która miałaby być odkryta dopiero po 19 wie-

¹⁶ Por. J. Bligh, *Galatians. A Discussion of St. Paul's Epistle*, dz. cyt., 39.

¹⁷ Por. tamże, 40. 43. 235. 411.

¹⁸ Por. Bligh J., *Galatians in Greek*, dz. cyt., 40n.

¹⁹ *St. Paul's Epistle to the Galatians*, London 1890¹⁰.

kach?²⁰ Ta wątpliwość jest wzmocniona uzasadnionym przypuszczeniem, iż Apostoł spodziewał się odczytania listu²¹, a nie analizowania jego pisanej formy w poszukiwaniu ukrytych struktur. Nic więc dziwnego że struktura obejmująca całość Listu spotkała się z krytyką²² i trudno jest znaleźć dziś komentatora, któryby podejmował się wykładu Listu do Galatów w oparciu o koncepcję J. Bligha. Badający wszechstronnie kompozycję Listów Pawła E. R. Richards pisze wręcz, że ta konstrukcja bardziej wyraża inwencję J. Bligha niż Pawła²³. Także autorzy tacy jak A. Vanhoye i J. Welch, sami zajmujący się tego typu konstrukcjami, zgłaszają swoje zastrzeżenia²⁴.

P. F. Ellis zaproponował jako strukturę dla całości Listu do Galatów inwersję, obejmującą 4 duże partie Listu²⁵, o postaci A B B' A':

- A wolność od Prawa i obrzezania (1, 1 – 3, 5)
- B prawdziwi synowie Abrahama (3, 6–29)
- B' prawdziwi synowie Abrahama (4, 1–31)
- A' wolność od Prawa i obrzezania (5, 1 – 6, 18)

Autor dzieli każdą z partii w oparciu o chiazm. Tak partia A obejmuje: *a* (1, 1 – 2, 10), *b* (2, 11–21), *a'* (3, 1–5). Partia B – *a* (3, 6–9), *b* (3, 10–22), *a'* (3, 23–29). Na partię B' składają się: *a* (4, 1–11), *b* (4, 12–20), *a'* (4, 21–31). Wreszcie partię A' tworzą: *a* (5, 1–12), *b* (5, 13 – 6, 10), *a'* (6, 11–18). Także i ta propozycja w oparciu o re-

²⁰ Por. M. Silva, *Explorations in Exegetical Method. Galatians as a Test Case*, Grand Rapids 1996, 91.

²¹ Por. 1 Tes 5, 27 oraz (niezależnie od problemu autorstwa) Kol 4, 15n.

²² Por. J. D. Harvey, *Listening to the Text. Oral Patterning in Paul's Letters*, Grand Rapids 1998, 224.

²³ Por. E. R. Richards, *The Secretary in the Letters of Paul*, (WUNT 2, 42), Tübingen 1991, 208, przyp. 5.

²⁴ Por. J. Welch, *Chiasmus in Antiquity. Structures, Analyses, Exegesis*, Hildesheim 1981, 214; A. Vanhoye, *La Lettera ai Galati. Seconda parte*, Roma 1997³, 7.

²⁵ Por. P. F. Ellis, *Seven Pauline Letters*, Colledgeville 1981, 175n.

gularną strukturę obejmującą całość Listu do Galatów została oceniona negatywnie, a to z racji wielu niekonsekwencji i tendencyjnego doboru materiału²⁶.

W ostatnim czasie strukturę symetrii koncentrycznej dla całego Listu do Galatów zaproponował w swojej, bardzo przejrzystej co do sposobu przekazu, pozycji V. M. Wilson, nadając całej książce znamienne tytuł: „Divine Symetries. The Art of Biblical Rhetoric” Po zakwalifikowaniu partii skrajnych Listu do części epistolarnych²⁷ (*Salutation*: 1, 1-5 oraz *Epilogue*: 6, 11-18) oraz po wyodrębnieniu *Proposition* (1, 6-9), część zasadniczą Księgi (korpus), określa jako „dowodzenie” (1, 10 - 6, 10). Całość zaś Listu (łącznie z elementami określonymi jako epistolarne) autor dzieli na 15 sekcji tworzących symetrię koncentryczną²⁸:

²⁶ Por. J. D. Harvey, *Listening to the Text*, dz. cyt., 226.

²⁷ Por. V. M. Wilson, *Divine Symetries. The Art of Biblical Rhetoric*, Lanham 1997, 258n.

²⁸ Por. tamże, 260.

- A Salutatio / propositio (1, 1-9)
- B Opozycja: sługa Chrystusa? sługa innych (1, 10 - 2, 2)
- C Podejście do obrzezania (2, 3-14)
- D Opozycja 2 grup:
usprawiedliwieni przez wiarę? usprawiedliwieni przez uczynki (2, 15-21)
- E Paweł „przed waszymi oczami”; poznanie cierpienia Jezusa (3, 1-5)
- F Opozycja: błogosławieństwo Abrahama? przekleństwo Prawa (3, 6-18)
- G Usprawiedliwienie z Prawa: Prawo jako przejściowy wychowawca (3, 19-23)

H usprawiedliwienie przez wiarę (3, 24)

- G' Usprawiedliwienie z wiary: wiara jednoczy w Chrystusie (3, 25-29)
- F' Opozycja: niewolnik złych duchów? wykupiony przez Boga (4, 1-11)
- E' Pawłowe oczy; jego cierpienie; poznanie Jezusa (4, 12-20)
- D' Opozycja 2 grup: urodzony z ciała ? urodzony z obietnicy (4, 21-31)
- C' Podejście do obrzezania (5, 1-12)
- B' Opozycja: Duch ? ciało (5, 13 - 6, 10)
- A' Epilog: podsumowanie, podpis i błogosławieństwo (6, 11-18)

Propozycja wydaje się być na pierwszy rzut oka pociągająca, zwłaszcza, że w centrum stawia ważną tezę Listu: usprawiedliwienie dokonuje się przez wiarę. Przy bliższym badaniu okazuje się, iż autor doбира elementy odpowiadające sobie w sposób subiektywny. I tak, nie podejmuje obserwacji, że w samym centrum, po obu stronach odkrytej przez siebie „osi” (Ga 3, 24b) występuje 2 razy (jedyne wystąpienia w całym Liście) termin παιδαγωγός (Ga 3, 24a. 25). Natomiast odpowiadać sobie mają elementy E - E' na zasadzie dwukrotnego wystąpienia terminu „oczy” oraz pewnych podobieństw tematycznych²⁹. Tymczasem, jeżeli już w ele-

²⁹ Por. V. M. Wilson, *Divine Symetries*, dz. cyt., 262.

mencie *E* mowa jest o „oczach Galatów” (οἷς κατ’ ὀφθαλμούς), to też oni „swoje oczy” (τοὺς ὀφθαλμούς ὑμῶν) byli gotowi dać Pawłowi. Tymczasem V. M. Wilson tytułuje element *E'* jako „Pawłowe oczy”

Wydaje się, iż autor zignorował fakty, iż w elemencie *E* (Ga 3, 1–5) powtarza się termin πνεῦμα 3 razy, zaś zwroty ἐξ ἔργων νόμου oraz ἐξ ἀκοῆς πίστεως po dwa razy. To wskazuje na temat dominujący w tym elemencie: związek doświadczenia Ducha z postawą „posłuszeństwa wierze” Tymczasem w elemencie *E'* zwraca uwagę trzykrotne użycie czasownika ζηλώω (4, 17a.b. 18; tylko tutaj w całym Ga) oraz dwukrotne rzeczownika σάρξ, w negatywnej konotacji (4, 13. 14). Znaczenie tego fragmentu wyznaczają wreszcie trzy określenia przynależące do tego samego pola semantycznego: *bracia* (4, 12), *nieprzyjaciel* (4, 16), *dzieci* (4, 19). Określają one relację między Pawłem a adresatami jako dynamiczną i jako przedmiot szczególnej troski Apostoła (potwierdza to Ga 4, 20). Natomiast w elemencie *E* problem relacji między Pawłem a zwiedzionymi adresatami Listu nie jest tematem dominującym, a określa go dwukrotnie statycznie użyte określenie ἀνόητοι (3, 1.3).

2. Niektóre struktury małych jednostek tekstu

Symetrię o postaci *A B C D E D' C' B' A'* w odniesieniu do fragmentu Ga 3, 5–14 zaproponował K. E. Bailey, znany z wielu propozycji struktury koncentrycznej wobec różnych tekstów³⁰. Symetria w oparciu o tematy i słowa³¹ miałyby następujący układ:

³⁰ Por. K. E. Bailey, *Recovering the Poetic Structure of I Cor. I 17 – II 2. A Study in Text and Commentary*, NT 17(1975), 265–290; tenże, *Poet Peasant and Through Peasant Eyes. A Literary-Cultural Approach to the Parables of Luke*, Grand Rapids 1983, 158–206 (dot. Łk 15, 11–32).

³¹ Zwrócił on uwagę obecność cytatu Ha 2, 4 w Ga 3, 11b.

- A Duch, wiara, usprawiedliwienie (3, 5–6)
- B Paganie, błogosławieństwo Abrahama (3, 7–9)
- C Przekleństwo (3, 10)
- D Prawo (3, 11a)
- E usprawiedliwienie przez wiarę (3, 11b)
- D' Prawo (3, 12)
- C' Przekleństwo (3, 13)
- B' Paganie, błogosławieństwo Abrahama – w Chrystusie (3, 14a)
- A' Duch, wiara, obietnica (3, 14b)

W uzasadnieniu do przedstawionej struktury (jak i do innych) K. Bailey odwołuje się do typowych dla środowiska powstania Ksiąg Nowego Testamentu sposobów formowania przekazu dotyczącego wiary. Wśród tych sposobów chiazm – zdaniem tego autora – zajmuje poczesne miejsce³².

Chiazmu w obrębie analizowanej dokładnie przez siebie części Listu do Galatów (Ga 3, 1 – 4, 11) dopatrywał się także G. Hansen. Ten podejmujący najpierw analizę epistolograficzną, a później retoryczną – na tle szerokiego materiału porównawczego – dochodzi do następującej struktury interesującej go partii:

- A pytania napominające (3, 1–5)
- B otrzymanie Ducha Świętego (3, 5)
- C wiara – synostwo (3, 6–9)
- D wiara – Prawo (3, 10–14)
- E obietnica – Prawo (3, 15–18)
- E' Prawo – obietnica (3, 19–22)
- D' Prawo – wiara (3, 23–25)
- C' synostwo – wiara (3, 26–29)
- B' otrzymanie Ducha Świętego (4, 1–7)
- A' pytanie napominające (4, 8–11)

³² Por. K. E. Bailey, *Poet Peasant and Through Peasant Eyes*, dz. cyt., 54n.

Odpowiadające sobie elementy zostały zestawione na zasadzie odpowiedniości tematów a nie dobranych słów³³. Obok przekonywającej argumentacji na rzecz takiej struktury, pozytywnym elementem części wstępnej pracy tego egzegety jest z jednej strony krytyczne ustosunkowanie się do prób tworzenia symetrii obejmującej całość Listu, jak i próba znalezienia wspólnych elementów chiastycznych zorganizowania tekstu i retoryki.

Przykładem bardzo metodologicznego, a równocześnie ograniczonego poszukiwania struktur w Liście do Galatów; jest analiza – wyodrębnionego na podstawie kryteriów epistolografii – fragmentu Ga 6, 11–18, w monografii poświęconej stronie formalnej Listów Pawłowych. Struktura koncentryczna³⁴, obejmująca wersy 6, 11–17, ma następującą postać:

- A Ja Pawła (w. 11)
- B ὄσοι negatywne: potępienie nauczycieli błędu (w. 12)
- C οὐδέν γάρ – obrzezanie / nieobrzezanie (w. 13)
- A Ja Pawła (w. 14)
- C οὐτε γάρ – obrzezanie / nieobrzezanie (w. 15)
- B ὄσοι – pozytywne: błogosławieństwo dla ortodoksyjnie wierzących (w. 16)
- A Ja Pawła (w. 17)

Autorzy tej publikacji w dalszej części weryfikują i wydobywają konsekwencje – co jest szczególnie wartościowe – tej konstrukcji chiastycznej, także w zestawieniu z całością Listu³⁵.

Szereg konstrukcji chiastycznych w odniesieniu do mniejszych jednostek tekstu ukazuje w swoim komentarzu R. N. Longenecker, zwracając przy tym uwagę na ich wymowę teologiczną. Tak np. w odniesieniu do fragmentu Ga 4, 25n wskazuje na

³³ Por. G. W. Hansen, *Abraham in Galatians*, dz. cyt., 78.

³⁴ Por. F. Schneider, W. Stenger, *Studien zum neutestamentlichen Briefformular*, (NTTS 11), Leiden 1987, 146.

³⁵ Por. tamże, 146–151.

chiasm, który w odpowiadających sobie elementach centralnych przeciwstawia obecne Jeruzalem i górne Jeruzalem:

- A Hagar
- B Góra Synaj
- C niewola
- D obecne Jeruzalem
- D' górne Jeruzalem
- C' wolność
- B' <Góra Syjon>
- A' nasza matka

Całość uwypukla istnienie dwóch radykalnie innych rzeczywistości, a których kontrast – ze względu na sytuację adresatów – pragnie podkreślić Apostoł³⁶.

A. Pitta, wychodzący w poszukiwaniu *dispositio* Listu do Galatów od analizy literackiej, odkrywa i opisuje wiele konstrukcji symetrycznych i chiastycznych. Tak na początku II dowodzenia (3, 1 – 4, 7) w wersie 3, 3 wskazuje na chiasm³⁷:

- A ἐναρξάμενοι
- B πνεύματι
- B' νῦν σαρκί
- A' ἐπιτελείσθε

W tej samej partii Listu ukazuje konstrukcję chiastyczną w w. 4, 4-5, która z punktu widzenia analizy retorycznej spełnia funkcję ożywienia perykopy³⁸:

³⁶ Por. R. N. Longenecker, *Galatians*, (WBC), Dallas 1990, 213.

³⁷ Por. A. Pitta, *Disposizione e messaggio della Lettera ai Galati. Analisi retorico-letteraria*, (Analecta Biblica 131), Roma 1992, 102.

³⁸ Por. tamże, 119.

- A ἔξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ
- B γενόμενον ἐκ γυναικός
- C γενόμενον ὑπὸ Νόμον
- C' ἵνα τοὺς ὑπὸ Νόμον ἐξαγοράσῃ
- B' ἵνα τὴν υλοθεσίαν ἀπολάβομεν.

Autor przyznaje, iż na tę ostatnią konstrukcję zwrócił wcześniej uwagę A. Vanhoye³⁹.

Także drugi, obok A. Vanhoye, czołowy przedstawiciel badań nad strukturą tekstu, R. Meynet, podjął próbę określenia gatunku i struktury „pierwszej sekcji Listu do Galatów”, którą umieszcza w granicach: 1, 6 – 2, 21. Odrzucając określenie narratio (w granicach określonych przez H. D. Betza), proponuje „le récit de vocation et de mission”, mający swój pierwowzór w Starym Testamencie, przede wszystkim u proroków. Ta relacja z powołania i misji, obejmująca wersy 1, 6 – 2, 11 jest podzielona na pięć fragmentów: 1, 6–10; 1, 11–17; 1, 18–24; 2, 1–10; 2, 11–21 – tworzących pięcioczęściową symetrię koncentryczną. R. Meynet zastrzega się, że jednak nie uzasadnia zaproponowanej struktury, a to z racji ograniczeń związanych z rozmiarami artykułu⁴⁰. Całość więc „Pierwszej sekcji” (Ga 1, 6 – 2, 21) tworzy następujący układ:

- A – 1, 6–10
- B – 1, 11–17
- C – 1, 18–24
- B' – 2, 1–10
- A' – 2, 11–21

Stosując własną, specyficzną metodę pracy⁴¹, w kolejnych fragmentach szuka odpowiadających sobie elementów i ukazuje

³⁹ Por. A. Pitta, *Disposizione e messaggio*, dz. cyt., 187, przyp. 99.

⁴⁰ Por. R. Meynet, *Composition et genre littéraire de la première section de l'épître aux Galates*; [w:] *Paul de Tarse. Congrès de l'ACFEB (Strasbourg 1995)*, Publié sous la direction de Schlosser J., Paris 1996, 53. 64.

⁴¹ Por. R. Meynet, *L'analisi retorica*, dz. cyt., 251–262.

kolejne konstrukcje. Tak rozpisuje fragment Ga 1, 11–17 – stanowiący jego zdaniem chiasm:

— (11) Oświadczam więc wam, bracia, że GŁOSZONA przeze mnie EWANGELIA *nie* jest według człowieka.

+ (12) Nie otrzymałem jej bowiem ani nie nauczyłem się od jakiegoś człowieka, lecz OBJAWIŁ mi ją JEZUS CHRYSZTUS.

(13) Słyszeliście przecież o moim postępowaniu ongiś, gdy jeszcze wyznawałem *judaizm*, jak z niezwykłą gorliwością zwalczałem Kościół Boży i usiłowałem go zniszczyć,

(14) jak w żarliwości o *judaizm* przewyższałem wielu moich rówieśników z mego narodu, jak byłem szczególnie wielkim zapaleńcem w zachowywaniu *tradycji moich przodków*.

+ (15) Gdy jednak spodobало się Temu, który wybrał mnie jeszcze w łonie matki mojej i powołał łaską swoją, (16) aby OBJAWIĆ SYNA SWEGO we mnie, bym Ewangelię o Nim GŁOSIŁ poganom,

— natychmiast, *nie* radząc się ciała i krwi (17) ani *nie* udając się do Jerozolimy, do *tych, którzy apostołami stali się pierwsi niż ja*, skierowałem się do Arabii, a później znowu wróciłem do Damaszku⁴².

Autor, odwołując się do praw, które sformułował N. W. Lund⁴³, stara się także o opis relacji zachodzących między odpowiadającymi sobie elementami w takim fragmencie⁴⁴. Stara się także doszukiwać relacji pomiędzy fragmentami, także sekcja ta jawi się jako niezwykle powiązana. Tak elementy skrajne symetrii kon-

⁴² Używam tekstu BT, wyd. 4, z niewielkimi zmianami.

⁴³ N. W. Lund, *Chiasmus in the New Testament. A Study in Formgeschichte*, Chapel Hill 1942, 40–42.

⁴⁴ Por. R. Meynet, *Composition et genre littéraire de la première section de l'épître aux Galates*, dz. cyt., 54.

centrycznej obejmującej całą sekcję, tzn. 1, 6–10 oraz 2, 11–21 ma łączyć „wyrzucanie niewierności wobec Ewangelii” (Galatom i Piotrowi)⁴⁵. Wydaje się, że to zestawienie (bez uzasadnienia), mimo istniejących elementów wspólnych, jest przeprowadzone na siłę i z pominięciem istotnego dla każdego z fragmentów akcentu⁴⁶. Odpowiadać mają sobie także elementy sukcesywnie ułożone w strukturze, np. Ga 1, 6–10 i 1, 11–17 oraz Ga 2, 1–10 i 2, 11–21⁴⁷.

W końcowych partiach swego artykułu przedstawia (bez uzasadnienia jednak) centrum Pisma, gdzie jego zdaniem powinna być oś symetrii koncentrycznej obejmującej cały List, a którą stanowią wersety Ga 3, 26–29. W konsekwencji tezę całego Listu mają zdaniem egzegety francuskiego stanowić trzy linie tekstu Ga 3, 28abc. To zaś odpowiadać ma potrójnemu błogosławieństwu, jakie wypowiadać miał codziennie pobożny Żyd: „Błogosławiony jesteś Ty, któryś nie stworzył mnie poganinem, niewolnikiem, ani kobietą (passim)”⁴⁸. Wersety centralne Listu do Galatów R. Meynet rozpisuje w sposób następujący⁴⁹:

⁴⁵ Por. tamże, 57.

⁴⁶ Ostrze wypowiedzi we fragmencie Ga 1, 6–10 jest wymierzone przeciwko tym, którzy głosili (1, 7) lub by kiedykolwiek usiłowali głosić (1, 8–9) ewangelię inną od Pawłowej. W odniesieniu zaś do fragmentu 2,11-21 trzeba zauważyć, iż postawa Piotra jest ukazana w barwach niekonsekwencji (jadł razem – wycofywał się i oddzielał), udawania (2, 12–13) i hipokryzji (2, 14b), a nie „niewierności Ewangelii”. Piotr zaś z pozostałymi judeochrześcijanami jest oceniony co do „słuszności postępowania” (ὀρθοδοξία) wobec normy, którą nie jest Ewangelia, ale „prawda Ewangelii” (2, 14a). Następną część tekstu (2, 15–21) – większa objętościowo – ewidentnie podejmuje antynomię: usprawiedliwienie z wiary, czy z uczynków.

⁴⁷ Por. R. Meynet, *Composition et genre...*, dz. cyt., 59–61.

⁴⁸ Por. R. Meynet, *Composition et genre...*, dz. cyt., 64.

⁴⁹ Używam tekstu BT, wyd. 4, z niewielkimi zmianami.

+ (26)	WSZYSCY BOWIEM : dzięki tej wierze	w	SYNAMAMI BOGA Chryście Jezusie;	JESTEŚCIE
+ (27)	Bo wy wszyscy, którzy	w	Chryście Chrystusa	zostaliście ochrzczeni, przyoblekliście

(28)	Nie ma już nie ma już nie ma już	ŻYDA NIEWOLNIKA MĘŻCZYZNY	ani POGANINA, ani WOLNEGO, ani KOBIETY,
------	--	---------------------------------	---

+	WSZYSCY BOWIEM		KIMŚ JEDNYM Chryście Jezusie.	JESTEŚCIE
		w	Chrystusa	<jesteście>
+ (29)	Jeżeli zaś wy : więc : zgodnie	ABRAHAMA z obietnicą	POTOMSTWEM DZIEDZICAMI.	jesteście

R. Meynet przytacza co prawda stanowisko A. Pitta co do *dispositio* i gatunku mowy w Liście, ale do nich się nie ustosunkowuje. Sam zaś proponuje arbitralnie dla Pisma gatunek starotestamentalny „sporu” (אָר), który tu miałby być zastosowany dla przywrócenia jedności w Kościołach Galacji⁵⁰. Podstawowy problem w takiej identyfikacji to brak słownictwa, nierozzerwalnie związanego z takim gatunkiem. Próżno bowiem szukać w całym Liście do Galatów terminów κλήω czy κρίσις, bez których trudno toczyć spór, gdyby się chciało używać słownictwa LXX. Jeżeli natomiast występuje czasownik δικαίω (2, 16. 16. 16. 17; 3, 8. 11. 24; 5,4), to jednak w specyficznym znaczeniu i nie w partiach, które by mogły uchodzić za opisujące spór.

3. Podsumowanie

Podsumowując dotychczasowe próby znalezienia jednej konstrukcji symetrycznej lub paralelnej, obejmującej całość Listu do

⁵⁰ Por. R. Meynet, *Composition et genre...*, dz. cyt., 63.

Galatów (makro-chiasm), trzeba stwierdzić, że nie udało się nikomu ani przekonywująco przedstawić, ani obronić, swojej propozycji, jak uczynił to w odniesieniu do Listu do Hebrajczyków A. Vanhoye. Niektóre rezultaty przywołują na pamięć obserwację, której autorem jest X. Léon-Dufour (a cytuje ją także R. Meynet), że wielu współczesnych egzegetów „choruje na chiasma”⁵¹. Ta obserwacja winna stanowić przestrożę przed wyszukiwaniem struktur wątpliwych, a mających za sobą jedynie graficzną regularność.

Poszukiwania odnośnie do występowania chiazmu i konstrukcji paralelnych w Liście do Galatów w odniesieniu do mniejszych jednostek tekstu przynoszą dobre rezultaty, pod warunkiem, że są prowadzone metodycznie. Dobrym rezultatem jest przede wszystkim pogłębiona analiza tekstu i rozjaśnienie relacji pomiędzy jego elementami. Można na pewno stwierdzić, że konstrukcja chiastyczna (mikro-chiasm) występuje wielokrotnie w Liście do Galatów. Częstym zjawiskiem są także pary antyteczne wśród słów często występujących w danej jednostce tekstu. Także słowa łączące odgrywają znaczącą rolę przy przejściach pomiędzy kolejnymi jednostkami. Inne konstrukcje tego typu są rzadkie w tym Liście⁵². Na koniec można zauważyć, że w ostatnim czasie temat zastosowania badań nad strukturą tekstu dla egzegezy jest na nowo podejmowany i dyskutowany⁵³.

Z przeglądu rezultatów badań odnośnie do struktury Listu do Galatów wynika, że brak jest uzasadnienia dla istnienia struktury porządkującej całość Księgi. Istniejące zaś struktury na niższym poziomie zorganizowania tekstu należy omawiać w ramach badań stylu, jak to czyniła też retoryka antyczna. W metodologii eg-

⁵¹ Por. R. Meynet, *Czytaliście św. Łukasza? Przewodnik, który prowadzi do spotkania*, Kraków 1998, 7.

⁵² Por. J. D. Harvey, *Listening to the Text. Oral Patterning in Paul's Letters*, dz. cyt., 230.

⁵³ Por. I. H. Thomson, *Chiasmus in the Pauline Letters*, (JSNT.S 111), Sheffield 1995, zwłaszcza 25–45.

zegezy nowotestamentalnej badanie tego typu zaliczane bywa do metod synchronicznych, a jest określane jako analiza stylu, badanie tropów i figur⁵⁴, czy też traktowane jest jako jeden z poziomów badania formy⁵⁵. Znamienny jest podtytuł klasycznej już monografii na temat zjawiska chiazmu w pismach Nowego Testamentu: „A Study in Formgeschichte”⁵⁶.

Kilka wniosków nasuwa się w związku z przeglądem publikacji podejmujących analizę struktury literackiej Listu do Galatów. Po pierwsze brak jest ujednoliconego nazewnictwa odnośnie do różnych elementów kompozycji. Tak np. konstrukcja typu ABA dla jednych autorów stanowi symetrię koncentryczną, dla innych chiazm. Konstrukcja ABB'A' bywa określana jako chiazm lub symetria odwrócona⁵⁷. Spójną propozycję w zakresie nazewnictwa – uwzględniając wcześniej historię problemu – daje R. Meynet w swojej podręcznikowej pozycji na temat struktur literackich, rozróżniając przy tym poziom „relacji między elementami lingwistycznymi”⁵⁸, a „figurami kompozycji”⁵⁹.

Po drugie, wydaje się, że konieczne jest ustalenie zasad uznania jakiejś prawidłowości w konstrukcji tekstu za faktyczną figurę kompozycji, by nie było dowolności w tym względzie. Sformułowane kiedyś zasady dotyczące chiazmu (N. W. Lund) są dziś dyskutowane⁶⁰.

⁵⁴ Por. W. Egger, *Methodenlehre zum Neuen Testament*, Freiburg 1987, 81n, przy. 15.

⁵⁵ Por. T. Söding, *Wege der Schriftauslegung. Methodenbuch zum Neuen Testament*, Freiburg 1998, 137–139.

⁵⁶ N. W. Lund, *Chiasmus in the New Testament. A Study in Formgeschichte*, Chapel Hill 1942.

⁵⁷ Por. J. D. Harvey, *Listening to the Text*, dz. cyt., 226.

⁵⁸ Por. R. Meynet, *L'analisi retorica*, dz. cyt., 143–157.

⁵⁹ Por. tamże, 159–249.

⁶⁰ Por. Welch J.W., *Chiasmus in Antiquity. Structures, Analyses, Exegesis*, Hildesheim 1981; Thomson I. H., *Chiasmus in the Pauline Letters*, (JSNT.S 111), Sheffield 1995, 25–33.

Po trzecie, konieczne jest nie tylko określenie kroków tworzących metodę wyszukiwania figur kompozycji⁶¹, ale także metody interpretacji odkrytych struktur – tak, by były one spójne z procedurami egzegezy⁶².

Epistle to the Galatians in the Light of Certain Analyses of Literary Structure Summary

A survey of publications which undertake an analysis of literary structure of the Epistle to the Galatians suggests a few conclusions. Firstly, there is no standard nomenclature relating to various elements of composition, e. g., for some authors the ABA construction is concentric symmetry, for others, chiasmus. The ABB'A' construction is described as chiasmus or reversed symmetry. A coherent suggestion regarding nomenclature - having considered the history of the problem first - is given by R. Meynet in his textbook publication on literary structures, which distinguishes at the same time the level of "relations between linguistic elements" from "composition figures"

⁶¹ Można je znaleźć w: Meynet R., *L'analisi retorica*, dz. cyt., 251-256.

⁶² Omawia skrótkowo z uwzględnieniem najnowszych tendencji Thomson I. H., *Chiasmus in the Pauline Letters*, dz. cyt., 34-45.

Secondly, it seems that it is necessary to establish principles of considering some regularity in the construction of the text as an actual composition figure, to eliminate optionality. Principles relating to chiasmus formulated some time ago (N. W. Lund) are now being discussed.

Thirdly, in addition to establishing the steps of creating a method of discovering composition figures, it is necessary to define a method of interpreting the discovered structures - so that they are coherent with the procedures of exegesis.